

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 347.191:330.322.16

ПРАВОВІ ОЗНАКИ КОРПОРАТИВНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ФОНДУ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Марина ДАНИЛЮК,
аспірант кафедри цивільного права
Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

SUMMARY

The main form of business structures that ensure the development of a market economy, are legal entities corporate type, as evidenced by both global and domestic experience. Among the legal forms of entities most attention of theorists and practitioners attract those who are able to be an effective tool of investment. Among others the collective investment institution, namely, corporate funds, which are the most attractive and powerful mechanism of attraction of investments in the economy. In the article the concept of corporate investment funds is discovered and conducted initial civil characteristic features of it system of legal entities of private law.

Key words: entity of private law, collective investment, corporate investment fund, signs of legal entity of private law, corporate signs investment fund.

АНОТАЦІЯ

Основною формою підприємницьких структур, що забезпечують розвиток ринкової економіки, є юридичні особи корпоративного типу, про що свідчить як світовий, так і вітчизняний досвід. Серед організаційно-правових форм таких юридичних осіб найбільшу увагу теоретиків та практиків привертають ті, які здатні бути ефективним інструментом реалізації інвестиційної діяльності. Особливе місце займають інститути спільного інвестування, а саме корпоративні інвестиційні фонди, які є найбільш привабливим та могутнім механізмом залучення інвестиційних ресурсів в економіку. У статті розкрито поняття корпоративного інвестиційного фонду та проведено первинну цивільно-правову характеристику його ознак у системі юридичних осіб приватного права.

Ключові слова: юридична особа приватного права, інститут спільного інвестування, корпоративний інвестиційний фонд, ознаки юридичної особи приватного права, ознаки корпоративного інвестиційного фонду.

Постановка проблеми. Юридичні особи вже давно стали активними учасниками суспільного життя. Ця правова конструкція сьогодні відіграє виняткову роль у вирішенні важливих завдань, що постають перед суспільством, оскільки стала способом втілення певних економічних, політичних та соціальних інтересів держави, громадян та різних соціальних груп. Вагомим підґрунтям економічного розвитку сучасної правової держави є велике різноманіття організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. Серед значної кількості юридичних осіб приватного права особливу увагу привертають ті, які за своєю правовою природою належать до корпоративних. Саме на них зорієнтовані наукові пошуки відомих вчених у галузі корпоративного права.

Стан дослідження проблеми. Проблемами правового регулювання корпоративних юридичних осіб займалися: В.І. Борисова, В.А. Васильєва, О.М. Вінник, А.В. Зеліско, О.І. Зозуляк, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, І.М. Кучеренко, В.В. Луць, І.Б. Саракун, І.В. Спасибо-Фатеева та ін. Окремі аспекти діяльності виключно інститутів спільного інвестування розглядалися у працях О.А. Слободяна, В.І. Бірюкова. Комплексному розгляду діяльності корпоративних інвестиційних фондів з точки зору цивільно-правового регулювання окрема увага в наукових дослідженнях не приділялася. З огляду на це поставлені питання є актуальними на сьогодні.

Мета статті полягає у спробі на основі концептуальних теоретико-правових підходів сформулювати поняття та

провести систематизацію правових ознак корпоративного інвестиційного фонду в системі юридичних осіб приватного права.

Виклад основного матеріалу. Правова основа діяльності корпоративних інвестиційних фондів (далі КІФ) визначається тим, що зазнає досить активних змін, серед яких в першу чергу слід вказати на набрання чинності з 1 січня 2014 року Закону України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.12 р. (далі – Закону), яким встановлюються спеціальні норми для діяльності інститутів спільного інвестування (далі ІСІ) в Україні. Поняття «корпоративний інвестиційний фонд» наводиться у ст. 8 Закону, згідно з якою КІФ є юридичною особою, яка утворюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність зі спільного інвестування [1]. Саме з огляду на надання КІФ статусу юридичної особи слід проводити його первинну цивільно-правову характеристику.

Переходячи до окреслення ознак КІФ в якості юридичної особи приватного права, перш за все необхідно проаналізувати положення Цивільного кодексу України (далі ЦК України), а саме ст. 80, яка містить визначення поняття «юридична особа». Ця стаття дає таке визначення: юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді [2]. Системне тлумачення положень ЦК України дає підстави для висновку про те,

що до ознак, притаманних юридичній особі, віднесені: організаційна єдність, наявність відокремленого майна, участь у цивільному обороті від свого імені, здатність нести самостійну майнову відповідальність, а також здатність бути позивачем та відповідачем у суді. А.В. Зеліско, досліджуючи корпоративні юридичні особи, наголошує, що сукупність окреслених ознак визначає правосуб'єктність корпоративної юридичної особи в якості самостійного суб'єкта права та відносить до них: створення на основі установчих документів, самостійність в якості суб'єкта права власності тощо. Науковець визначає такі ознаки як загальні та вказує на те, що вони є складовою цілої системи ознак корпоративних юридичних осіб. А також виділяє спеціальні ознаки, які відмежовують корпоративну юридичну особу від інших юридичних осіб. Спеціальні ознаки корпоративних осіб пропонує поділяти на видові (притаманні для всіх юридичних осіб) та індивідуалізуючі (знаходяться в основі кожної організаційно-правової форми корпоративної юридичної особи та відображають особливості її правового статусу) [3]. В.М. Кравчук, розглядаючи специфіку КІФ, також веде мову про низку ознак, як загальних, так і спеціальних (характерних для даної форми інвестиційного фонду) [4, с. 474].

Аналізуючи положення ЦК України, спробуємо виділити основні ознаки, які характеризують юридичну особу приватного права загалом та виокремити серед них ті ознаки, які б характеризували КІФ як окрему організаційно-правову форму юридичної особи приватного права. Отже, досліджуючи положення ЦК України, цивілісти вказують, що маємо лише вказівки на такі ознаки юридичної особи: організація (тобто оформлене соціальне утворення) повинна бути створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, має цивільну правоздатність і дієздатність (правосуб'єктність) та може бути позивачем і відповідачем у суді. Однак в аналізі цього поняття не врахований такий елемент, як наявність відокремленого майна та самостійна відповідальність за зобов'язаннями, який дозволить відрізнити юридичну особу від інших [5, с. 138].

У застосуванні поняття «організація» вбачається ознака організаційної єдності. Організаційна єдність виражається у визначенні цілей і завдань юридичної особи, у встановленні її внутрішньої структури, компетенції органів, порядку їхнього функціонування тощо [5, с. 139]. Таким чином, зазначає В.І. Борисова, організаційна єдність є необхідною умовою, що дає можливість волю засновників перетворити на волю юридичної особи, яка виступає як єдине ціле, і надалі знаходить свій вираз у чіткій внутрішній структурі, у конкретному підпорядкуванні органів управління, у регламентації між структурними підрозділами [6].

Наступна ознака, яку доцільно було б розглянути, зважаючи на дефініції цивілістичної науки, є наявність відокремленого майна. Кожна юридична особа, зазначає О.В. Дзера, має своє відокремлене майно від майна членів трудового колективу такої організації, від майна держави чи автономного утворення та територіальної громади, від майна інших організацій (в т. ч. вищестоящих органів) [7, с. 110]. Хоча у визначенні юридичної особи, яке містить ЦК України, не вказується на таку ознаку, як відокремленість майна, проте дефініція містить ознаки, що характеризують шлях виникнення юридичної особи, – об'єднання осіб та майна або об'єднання тільки майна. Отже, майнова самостійність юридичної особи припускає наявність у юридичної особи власного майна, що виділене і

враховується окремо від майна засновників юридичної особи. Більшість науковців, що звертались до цієї теми, вважають майнову відокремленість найважливішою ознакою юридичної особи. Можна приєднатись до позиції В.І. Борисової, що практичне значення майнової відокремленості юридичної особи полягає у тому, що, по-перше, юридична особа стає суб'єктом права, що дозволяє їй виступати у цивільному обороті від свого імені; по-друге, це тягне за собою розподіл відповідальності юридичної особи за своїми зобов'язаннями [6].

Результатом майнової відокремленості юридичної особи та її участі від свого імені у цивільному обігу є визнання за нею здатності відповідати за прийнятими на себе зобов'язаннями. Водночас слід наголосити, що законодавством встановлений саме майновий характер відповідальності юридичної особи. Відповідно до ст. 96 ЦК України юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном [2]. Самостійність відповідальності юридичної особи полягає в тому, що інші особи, у тому числі її засновники та учасники, не відповідають за зобов'язаннями юридичної особи [8, с. 154].

Важливою ознакою є наявність у неї правосуб'єктності, тобто здатності від власного імені самостійно розпоряджатися своїм майном, набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх.

Реалізація правосуб'єктності юридичної особи здійснюється як у сфері матеріального права шляхом участі у цивільному обороті, набуваючи цивільних прав та обов'язків, так і у сфері процесуального права, в якій юридична особа виступає позивачем чи відповідачем в судових органах [9]. Тому завершує характеристику юридичної особи така ознака, як її здатність бути позивачем або відповідачем у суді.

Ознаки юридичної особи перебувають між собою у тісному зв'язку та взаємозалежності. Кожна із них є основою та водночас продовженням попередньої ознаки. На нашу думку, всі перераховані ознаки є взаємозумовленими і мають розглядатися в сукупності, оскільки разом розкривають суть КІФ в якості юридичної особи.

Спробуємо з'ясувати, яким чином проявляють себе вищезазначені ознаки для досліджуваних нами КІФ. Першою ознакою при дослідженні КІФ розглянемо організаційну єдність. Як згадувалось вище, ця ознака полягає у наявності організаційних внутрішніх взаємозв'язків, що відображаються в системі органів управління. У ст. 15 Закону закріплено, що органами КІФ є загальні збори акціонерів та наглядова рада. Вищим органом КІФ, відповідно до ст. 16 Закону, є загальні збори акціонерів, які, згідно зі ст. 17 Закону, можуть вирішувати будь-які питання діяльності корпоративного фонду. При дослідженні цієї ознаки необхідно сказати, що КІФ може створюватися однією особою (ч. 2 ст. 9 Закону), тоді, згідно з ч. 2 ст. 32, повноваження загальних зборів, передбачені ст. 17 цього Закону, а також внутрішніми документами корпоративного фонду, здійснюються учасником корпоративного фонду одноосібно. Рішення учасника корпоративного фонду з питань, що належать до компетенції загальних зборів, оформляється ним письмово (у формі рішення, наказу тощо) та засвідчується печаткою корпоративного фонду або нотаріально. Наглядова рада, згідно зі ст. 33 Закону, є органом, що здійснює захист прав учасників КІФ, та, відповідно до Закону і статуту КІФ, здійснює нагляд за діяльністю корпоратив-

ного фонду і виконанням умов регламенту, інвестиційної декларації та договору про управління активами КІФ [1]. Звернемо увагу, що формування наглядової ради КІФ також має певні особливості. Так, до означених особливостей можемо віднести склад наглядової ради КІФ, який визначається його статутом. Члени наглядової ради обираються загальними зборами акціонерів КІФ. Як зазначалось вище, КІФ може створюватися однією особою (ч. 2 ст. 9 Закону), а тому, згідно зі ст. 33 Закону, повноваження наглядової ради, передбачених ст. 34 Закону та внутрішніми документами КІФ, здійснюються учасником КІФ одноосібно [1]. КІФ, на відміну від органів управління звичайного акціонерного товариства, не має виконавчого органу – його діяльністю на підставі договору про управління активами керує компанія управління активами (далі КУА), яка має статус професійного учасника фондового ринку і отримує ліцензію на управління активами інститутів спільного інвестування, тобто, фактично, здійснює функції виконавчого органу КІФ. Отже, структура органів управління КІФ є дволанковою, проте це не означає перевагу КУА над органами управління КІФ – вони діють в організаційній єдності для досягнення спільної мети.

КІФ має відокремлене майно, тобто майно, яке враховується окремо від майна засновників, акціонерів чи інвесторів. Майно належить фонду на праві власності та відокремлене від майна акціонерів, інших юридичних осіб та держави. Особливістю майнової відокремленості є те, що, окрім загальної вимоги мати відокремлене майно, необхідне для здійснення даного виду діяльності, у законодавчому порядку встановлюються вимоги до мінімального розміру статутного капіталу як одного із джерел порядку його утворення, порядку його формування, складу активів (залежно від типу та виду ІСІ) та ін. Відповідно до Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі НКЦПФР) «Про затвердження Положення про склад та структуру активів інституту спільного інвестування» від 10.09.2013 р. № 1753 активи ІСІ складаються з грошових коштів, у тому числі в іноземній валюті, на поточних та депозитних рахунках, відкритих у банківських установах, банківських металів, об'єктів нерухомості, цінних паперів, визначених Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», цінних паперів іноземних держав та інших іноземних емітентів, корпоративних прав, виражених в інших, ніж цінні папери, формах, майнових прав і вимог, а також інших активів, дозволених законодавством України, з урахуванням обмежень, установлених Законом безпосередньо для конкретних типів та видів інвестиційних фондів [10]. До державної реєстрації корпоративного фонду та його статуту в органах державної реєстрації засновниками КІФ повинно бути сплачено 100% розміру початкового статутного капіталу. Оплата засновниками акцій КІФ здійснюється виключно коштами (п. 2–3 ч. 3 ст. 9 Закону). Мінімальний розмір статутного капіталу КІФ становить 1250 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановленому законом на день реєстрації фонду як юридичної особи (ст. 13 Закону) [1]. Як бачимо, формування майна у КІФ є специфічним, тому його майнова відокремленість проявляється не так, як у більшості юридичних осіб, а з певними особливостями відповідно до законодавства, яке регулює діяльність ІСІ в Україні. Ми вважаємо, що оскільки будь-який учасник цивільно-правових відносин, в тому числі і КІФ, порушуючи права інших суб'єктів чи не виконуючи своїх обов'язків, повинні

нести відповідальність, яка у сфері приватного права носить майновий характер, то така умова як сплата 100% розміру статутного капіталу до державної реєстрації КІФ та його статуту в органах державної реєстрації засновниками і встановлений у Законі мінімальний розмір статутного капіталу при створенні КІФ, є невід'ємною рисою КІФ як юридичної особи приватного права.

КІФ набуває цивільної правоздатності та дієздатності (правосуб'єктності) з моменту реєстрації у реєстрі ІСІ (ч. 4 ст. 8 Закону) [1]. Загальний порядок державної реєстрації юридичних осіб проводиться відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 р. № 755-IV. Згідно із ч. 1 ст. 4 цього Закону державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців – це засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені Законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру. Дія цього Закону поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб, незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб – підприємців (ст. 3 Закону) [11]. Порядок державної реєстрації КІФ проводиться відповідно до Положення про реєстрацію регламенту ІСІ та ведення Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування (далі Положення), затверджене рішенням НКЦПФР від 18.06.2013 р. № 1047 [12]. Це Положення НКЦПФР затвердило відповідно до п. 25 ч. 2 ст. 7 та п. 13 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та Закону України «Про інститути спільного інвестування». Положення встановлює порядок реєстрації регламенту (змін до нього) корпоративного інвестиційного фонду, реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників корпоративного фонду та ведення Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування, а також видачі свідоцтва про внесення відомостей про інститут спільного інвестування до Реєстру (далі Свідоцтва). Реєстрація КІФ здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі Комісія) шляхом внесення відомостей про інститут спільного інвестування до Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування з присвоєнням такому інституту спільного інвестування реєстраційного коду та видачі Свідоцтва. Підставою для внесення відомостей про інститут спільного інвестування до Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування є зареєстрований в установленому Комісією порядку регламент. Діяльність із спільного інвестування провадиться після внесення відомостей про інститут спільного інвестування до Реєстру та отримання Свідоцтва. Реєстрація звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників корпоративного фонду, реєстрація регламенту (змін до нього), внесення відомостей про інститут спільного інвестування до Реєстру та видача Свідоцтва здійснюються протягом 30 робочих днів з дня надходження до Комісії документів згідно з цим Положенням. За письмовою заявою заявника строк розгляду документів подовжується, але не більше ніж на 15 робочих днів з дати подання такої заяви [12].

Момент набуття правосуб'єктності КІФ не співпадає із загальною нормою про момент набуття правосуб'єктності юридичної особи. Згідно із законодавством КІФ реєструється спочатку як юридична особа, потім як ІСІ і після останньої

реєстрації набуває повної цивільної дієздатності. Деякі науковці відносять до кола ознак юридичної особи необхідність державної чи іншої легальної реєстрації. Вченими наголошується, що наявність в організації внутрішньої структури і передбаченої законодавством правової форми видається недостатнім для отримання нею прав юридичної особи. В.І. Борисова підкреслює, що саме ця ознака дозволяє відокремити організацію (юридичну особу) від організації, що не має статусу такої [6]. Позиція щодо легалізації як ознаки юридичної особи, на думку В.М. Кравчука, не є беззаперечною, адже, як зазначає науковець, не береться до уваги, що до державної реєстрації засновник вчиняє юридичні дії організаційного характеру, які у сукупності називаються створенням юридичної особи. За діючим законодавством реєструються, власне, суб'єкти (юридичні особи), а не їх установчі документи, тому на момент реєстрації необхідно, щоб організація вже відповідала певним вимогам, за наявності яких вона може бути визнана юридичною особою. Реєстрацією лише завершується складний процес створення юридичної особи [13]. Тому реєстрацію не можна віднести до ознаки юридичної особи і стосовно досліджуваних нами КІФ також. Реєстрація є лише необхідною умовою отримання КІФ статусу юридичної особи.

Як згадувалось вище, КІФ набуває повної цивільної дієздатності після реєстрації саме в якості інституту спільного інвестування. Оскільки дієздатність юридичної особи проявляється у тому, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів і закону, а інвестування – відповідно до норм Закону, то бачимо, що КІФ самостійно виступає у правовідносинах від свого імені, здобуває майнові та особисті немайнові права та юридичні обов'язки, самостійно несе майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями.

Висновки. Проведений аналіз ознак юридичної особи приватного права та ознак КІФ засвідчує, що вони перебувають між собою у тісному зв'язку та взаємозалежності і наводяться у певному порядку. Кожна із ознак є основою та водночас продовженням попередньої ознаки. Загальні ознаки юридичної особи, накладаючись на організаційно-правову форму КІФ, набувають особливого забарвлення та проявляються уже в переліку ознак спеціального характеру.

Список використаної літератури

1. Про інститути спільного інвестування : закон України № 5080-VI від 05.07.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

2. Цивільний кодекс України : закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

3. Зеліско А.В. Ознаки корпоративних юридичних осіб : теоретико-правовий аспект / А.В. Зеліско // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – с. 96–99.

4. Кравчук В.М. Корпоративне право : Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – 2005. – 720 с.

5. Цивільне право України : [підручник] : Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. – 3-є вид. перероб. і доп. – К. : Істина, 2013. – 808 с.

6. Цивільне право : [підручник] : у 2 т. / [В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.] ; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, Л.В. Яроцького. – Т. 1. – Х. : Право, 2012. – 656 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.

7. Цивільне право України : [підручник] : у 2-х кн. / [О.В. Дзера, Д.В. Довгерт та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.В. Кузнецової. – Кн. 1. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 736 с.

8. Науково-практичний коментар цивільного кодексу України : у 2-х т. / [Н.С. Кузнецова, І.О. Дзера та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця – 5-е вид. – Т. 1. – К. : Юрінком інтер, 2013. – 832 с.

9. Рабчинська Л. Юридична особа у приватному праві : поняття та ознаки / Л. Рабчинська // Вісник Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія «Юридичні науки» – 2010. – № 82. – К. : Київський університет, 2010. – 110 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://papers.univ.kiev.ua>.

10. Про затвердження Положення про склад та структуру активів інституту спільного інвестування : НКЦПФР ; Рішення, Положення № 1753 від 10.09.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

11. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : закон України № 755-IV від 15.05.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

12. Про затвердження Положення про реєстрацію регламенту інститутів спільного інвестування та ведення Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування : НКЦПФР ; Рішення, Положення № 1047 від 18.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

13. Кравчук В.М. Соціально-правова природа юридичної особи : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.М. Кравчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2000. – 16 с.